

<https://doi.org/10.59849/2410-5600.2025.2.29>

UOT: 372.8:82

Səidə Əhmədova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Tərhan Heybətov adına "Vətən" idman liseyi
Bakı şəhəri, S.S.Axundov küç., 95
e-mail: ehmedova seide73@mail.ru

ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ İNFORMASIYA-KOMMUNİKASIYA TEKNOLOGİYASININ TƏTBİQİ

Xülasə

Məqalədə ədəbiyyat dərslərində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından (İKT) istifadənin məqsədəuyğunluğu məsələsi nəzərdən keçirilir. Dərsin məzmunu və forması bədii əsərdə və İKT-də şagirdlərin mürəkkəb qurulmuş mənalara qavramasının ənənəvi üsullarının sintezi yolu ilə yenilənir.

Alqoritmik öyrənmə və tələbələrin yaradıcı potensialının birləşməsi müəllimə bədii mətnin rəqəmsal texnologiyalar formatında öyrənilməsi ilə bağlı özünün pedaqoji konsepsiyasını həyata keçirməyə kömək edir.

Əsas diqqət müasir tədris texnologiyalarından səmərəli istifadəyə, bilik və bacarıqların gənc mütəxəssislərin tələbatına cavab verən səviyyədə tətbiqinə, müəllimlərin peşə fəaliyyəti üçün müvafiq kompetensiyaların formalaşdırılmasına yönəldilməlidir ki, bu da şagird şəxsiyyətinin müəllimə çevrilməsində mühüm rol oynamalıdır.

***Açar sözlər:** İnternet mühiti, İKT, ədəbiyyat dərsləri, tədris prosesinin texnoloji xarakteri, tədris texnologiyası, fasilitator, kurikulum*

Giriş

Müasir məktəbi təhsilin informasiyalaşdırılması prosesi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyildir. Buna baxmayaraq, bəzi humanitar fənn müəllimləri informasiya texnologiyalarından istifadənin məqsədəuyğunluğuna şübhə ilə yanaşırlar. Ancaq istifadə olunan texnologiyaların və dərslərin aparılması formalarının uğurlu və düzgün birləşməsi ilə belə dərslər həm şagird, həm də müəllim üçün çox maraqlı olur. XXI əsr informasiya texnologiyaları əsridir. İnsan fəaliyyətinin elə bir sahəsi yoxdur ki, onlar öz tətbiqini tapmasınlar. Təhsil ümumi kompüterləşdirmə prosesindən kənar qalmayıb.

Müasir elektron cihazların köməyi ilə uşaqlar nümunəvi oxunuş yazılarını dinləyə bilərlər ki, bu da onlara ifadəli oxumağı öyrətməyə kömək edir. "Yaradıcılıq emalatxanası" uşaq oyun kompleksi tədris materialını əyləncəli, rahat şəkildə təqdim etməyə kömək edir.

İnteraktiv avadanlıqdan istifadə edilən təqdimatlar uşaqları yazıçı və şairlərlə tanış etməyə kömək edir. Tələbələr onların tərcümeyi-hallarını, yaradıcılıq işlərini və əsərlərini öyrənə bilərlər.

Öyrənmənin görmə qabiliyyətinin artırılması tələbələrə təlim prosesində iştirak etməyə imkan verir və materialın möhkəm mənimsənilməsinə kömək edir.

Aşağıdakılar yerli məktəblərdə telekommunikasiyadan istifadə edərkən özünü yaxşı sübut edir:

“ • *iki və ya daha çox məktəb arasında interaktiv macərə oyunları, xüsusən də kiçik yaşlı şagirdlər üçün;*

- *məktəblərarası ədəbi jurnallar, qəzetlər və s.;*
- *müxtəlif faktların, məlumatların və s. toplanması ilə bağlı birgə layihələr;*
- *birgə şeir, hekayə və s. yazmaq;*
- *müxtəlif ölkələrin məktəblərində tədris olunan kursların müqayisəli öyrənilməsi.*” [Полат, 2002:228]

Məktəbdə İKT-dən istifadə şagirdlərə, tələbələrə öz kolleksiyalarını, hesabatlarını, gözəl rəsmlər, şəkillər və düzgün seçilmiş videomateriallarla esseləri tərtib etməyə kömək edir. Orta məktəb şagirdləri sevimli personajları və ya işləri haqqında multimedia təqdimatlarını təqdim etməyi öyrənirlər.

Elektron cihazların və müasir oyun komplekslərinin geniş tətbiqi öyrənilən materialın daha məhsuldar və səmərəli mənimsənilməsinə kömək edir. Onlarsız məktəblərdə, tədris ocaqlarında tədris prosesini uğurla həyata keçirmək mümkün deyil.

Ədəbiyyat dərslərində İKT-dən istifadə edilməsi

Dərs formaca dəyişsə də, buraya yeni texnologiya elementləri daxil edilsə də, onun təbiəti, mahiyyəti dəyişməməlidir. O, yaradıcı dərs olaraq qalmalıdır, belə dərslərdə İKT-dən istifadə edilməsi olduqca məqsədəuyğundur.

İKT-dən istifadə etməkdə əsas məqsəd şagirdlərin ədəbiyyatı öyrənməyə marağını artırmaq, müxtəlif mənbələrdən məlumat əldə etmək, onu real vəziyyətlərdə tətbiq etmək bacarığını öyrətmək, hər bir tələbənin yaradıcı inkişafına kömək etmək, tələbələrə fərdi və differensial yanaşmanı həyata keçirməkdir.

Müəllim aşağıdakı istiqamətlərdə işləyir:

- *hazır proqram məhsullarından istifadə edir;*
- *MS Office proqramları ilə işləyir, təqdimatlar, testlər, virtual ekskursiyalar edir;*
- *videolarla;*
- *İnternet resursları ilə işləyir.* [5]

Kompüter texnologiyalarından istifadənin əsas istiqamətləri: 1) yeni materialın təqdimatı - biliyin vizuallaşdırılması; 2) təqdim olunan materialın birləşdirilməsi; 3) nəzarət və yoxlama sistemi; 4) tələbələrin müstəqil işi; 5) sinif-dərs sistemindən imtina etmək mümkündürsə: layihə metodundan istifadə etməklə inteqrasiya olunmuş dərslərin keçirilməsi; 6) şagirdin xüsusi qabiliyyətlərinin (diqqət, yaddaş, təfəkkür və s.) hazırlanmasıdır. Multimedia proyektoru olan kompüter bütün texniki tədris vasitələrini lövhə və kitab, televizor və videomaqnitofon, illüstrativ material və səsi əvəz edir. Dərslərdə hazır proqram məhsullarından "Latın və Methodiusun virtual məktəbi", "Azərbaycan ədəbiyyatı ensiklopediyası", "Latın və Methodius ədəbiyyatında tərbiyəçi", audio dərslilər, fonokrestomatiya, "Məktəbə kömək" seriyasının DYD disklərindən istifadə edilir. Onlar nəzəri və praktiki materialdan ibarətdir (bəzi dərslər səsle müşayiət olunur). Biliyi möhkəmləndirmə üçün suallar, dərs üçün tapşırıqlar, simulyatorlar, mətnlər vardır. Dərslərdə müəllimin öz mülahizəsinə əsasən istifadə edə biləcəyi müxtəlif maraqlı materiallar mövcuddur və onun verildiyi formada olması şərt deyildir. Amma müəllim özü bu dərslərin məzmununu diqqətlə öyrənməlidir. İnternetdə vizual və didaktik materiallar, tənqidi məqalələr, esselər və s. bank yaratmağa imkan verən çoxlu əlavə

materiallar tapmaq olar. Bədii ədəbiyyatı elektron formada dinləmək tələbələrin kitabxanalarda lazımı əsərləri tapa bilmədikdə və ya sadəcə oxumaqdan daha asan olanda kömək edir. Elektron lüğətlər və ensiklopediyalar tez bir zamanda əlavə biliklər əldə etməyə və ondan dərstdə istifadə etməyə imkan verir. Bir çox klassik əsərlər artıq kinoda öz yeni təcəssümünü tapmışdır. Ənənəvi dərslər keçərkən fərdi video fraqmentlərdən istifadə etmək, həmçinin baxılan filmin məcburi sonrakı müzakirəsi ilə film şousu təşkil etmək olar. Dərstdə İKT-dən istifadə musiqi ilə də bağlıdır. Bir çox müasir mahnıların və köhnə romansların sözləri məşhur şairlərin musiqilə müşayiət olunan şeirləridir. Bundan əlavə, musiqi ədəbi salon üçün lazımı emosional fon yaratmağa imkan verir. Müəllimin ədəbiyyat dərslərində İKT-dən istifadə etməsi üçün optimal və əlçatan vasitələrdən biri təqdimatların yaradılmasıdır. Təqdimatın əsas funksiyası əyani vəsait kimi xidmət etməkdir. Proyektordan istifadə etməklə yazıçıların rəngli portretləri, əsərlərə illüstrasiyalar, fotoşəkillər ekranda nümayiş etdirilərək dərslərin gedişatını canlandırır, şagirdlərdə ədəbi əsərlərə marağı oyadır, yazıçının həyatını, şəxsiyyətini obrazlı təsvir etməyə imkan verir. Bu iş forması bir anda bütün siniflə işləməyə şərait yaradır.

“Azərbaycanda təhsilin modernləşdirilməsi, təhsildə informasiya texnologiyalarının tətbiqi istiqamətində ciddi addımlar atılmış və bir çox əməli işlər görülmüşdür. Bütün təhsil pillələri üçün İKT üzrə proqramlar hazırlanıb təsdiq edilmiş, distant təhsil üzrə eksperimentlər aparılmağa başlanılmışdır. Təhsil portalı formalaşdırılmış, bir çox təhsil müəssisələrinin saytları yaradılmışdır. Təhsilin idarə olunmasının məlumat sistemlərinin yaradılması, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının ümumtəhsil məktəblərində tətbiqi və ümumtəhsil məktəbləri üçün informasiya və kommunikasiya texnologiyaları sahəsində ixtisaslı pedaqoji, həmçinin köməkçi heyət (laborant) kadrlarının hazırlanması üzrə işlər isə aparılmaqda davam edir” [1, s.7].

Müasir informasiya texnologiyaları əsasında qurulan, şəxsiyyətyönümlü təhsil prinsiplərini həyata keçirən yeni təhsil modelinə ehtiyac vardır. Bu, öyrənilən hər hansı bir mövzuya, o cümlədən ədəbiyyata maraqlı münasibətin yaranmasına kömək edən ən vacib şərtidir. Tədris prosesində yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi təlim prosesini aktivləşdirməyə, inkişafetdirici təlim ideyalarını həyata keçirməyə, dərslərin tempini yüksəltməyə imkan verir, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəlliminin müasir informasiya texnologiyalarını tədris fəaliyyətində tətbiqi tələbələrin müstəqil işlərinin həcmi artırır. Buna görə də tədris prosesində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə müasir təhsilin aktual problemdir. Pedaqoji fəaliyyəti zamanı Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi başa düşür ki, bugünkü təhsilin ən ciddi problemlərindən biri də şagirdlərin ədəbiyyata marağının kəskin şəkildə azalması və bunun nəticəsində mədəniyyətin aşağı düşməsi, fikirlərini düzgün və məntiqli ifadə edə bilməməsidir. Müəllimin məqsədi İKT-dən istifadə etməklə ədəbiyyatın tədrisinin keyfiyyətini yüksəltməkdir.

Bu gün ədəbiyyat dərslərinə hazırlıq zamanı əsərlərin qavranılmasının xarakterik xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Burada oxucu təəssüratının sintezi, mətnin təhlilinin əsası, dərslərin forması mühüm yer tutur. Bu zaman kompüter texnologiyası sayəsində müəllif və oxucu arasında dialoq baş verir. *“Məsələn, web 3.0. texnologiyasından istifadə edərək müəllim həcmcə çox da böyük olmayan tədris modulu yarada bilər ki, şagirdlər oxunan mətnə aid müstəqil tədqiqat fəaliyyəti təşkil edə bilərlər”*. [7, s.120] Bu gün gənc ədəbiyyat müəlliminin ehtiyac duyduğu ən vacib məsələlərdən biri də onların peşələri ilə bağlı müəyyən bilik və bacarıqlara yiyələnməsidir.

Əgər müəllim ənənəvi dərslərində, adətən, mümkün olmayan hər bir şagirdin fərdiliyini üzə çıxarmağa kömək etmək üçün tələbələrin müstəqil fəaliyyət növlərinə daha çox diqqət yetirməyə çalışarsa, o zaman tələbələrin müstəqil fəaliyyətinin təşkilinin digər formalarından istifadə etməli olacaq.

“Beləliklə, telekommunikasiya layihələrini həyata keçirərkən akademik fənlərin ayrı-ayrı məsələləri üzrə məruzələr, esselər, kurs işləri sistemi özünü yaxşı tərəfdən göstərmişdir. Məktəbdə, gimnaziyada belələr varsa, uşaqların elmi cəmiyyətləri, ədəbi salonlar əsasında telekommunikasiya layihələri, o cümlədən beynəlxalq layihələr üzrə maraqlı və məhsuldar iş təşkil edilə bilər. Bir qayda olaraq, tələbələr –bəziləri tək, bəziləri cüt, bəziləri isə kiçik qrupda –əlavə məlumat axtarmaq, məlumat toplamaq, təhlil etmək və faktları dərk etməyi tələb edən bəzi müstəqil işləri sistemli şəkildə yerinə yetirirlər.”[6, s.226-227]

Müxtəlif uşaqlar üçün bu fəaliyyət bir və ya iki həftə, bir ay və ya daha çox müddətə tərtib edilə bilər. İş elə təşkil etmək lazımdır ki, tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün müəyyən şəraitə ehtiyacı olan şagirdlər birbaşa dərstdə, bu cür işlərə xüsusi ayrılmış saatlarda və ya dərstdən sonra bəzi ölçmələr, təcrübələr və s. həyata keçirmək imkanı əldə etsinlər. Belə layihələrdən bəziləri digər məktəblərin uşaqları ilə birgə fəaliyyət üçün təklif oluna bilər və onlar arasında operativ əlaqə telekommunikasiya vasitəsilə təmin edilir. Şagirdlərdə bu cür axtarış, tədqiqat, yaradıcılıq zövqü yarandıqda layihəyə rəhbərlik edən müəllim ədəbiyyatın və əməkdaşlıq formalarının genişləndirilməsi zərurətini hiss edir.

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı ədəbiyyat dərslərində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi əsasında təhsil prosesinin təkmilləşdirilməsinə, təlim və təhsilin psixoloji və pedaqoji məqsədlərinin həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə yönəlmiş təhsilin informasiyalaşdırılmasının müasir səviyyəsinin inkişafı ilə bağlıdır. Təhsil paradigmasında mövcud dəyişiklik təhsil praktikasını əhəmiyyətli dərəcədə və qaçılmaz şəkildə düzəldir. Vəziyyətin təfərrüatlı təhlilini təqdim etmək iddiasında olmadan, iki əsas inkişaf meylini vurğulamaq olar. Birincisi, təhsilin fərdi inkişaf aspekti sürətlə inkişaf edir. Bu o deməkdir ki, tələbələrin təhsil prosesinin subyektivi kimi statusu onların motivasiyasından və əldə etdiyi nəticələrdən asılı olaraq bərabərhüquqlu iştirakçıya yüksəlir. Eyni zamanda ədəbiyyat müəlliminin statusu kəskin şəkildə dəyişir. O, eksklüziv məlumat mənbəyi və ali arbitr olmaqdan çıxır. İndi onun funksiyaları tələbələrin müstəqil idrak fəaliyyətinin təşkili və dəstəklənməsi, onlarla ünsiyyət, eləcə də tələbələrin kollektiv tərbiyə işləri ilə bağlıdır. İkincisi, ədəbiyyat müəlliminin rol funksiyasındakı dəyişiklik onun tələb etdiyi əsas 3 səlahiyyət siyahısının genişləndirilməsinə səbəb olur. Xüsusilə idrak psixologiyasının nümunələrini başa düşmək, pedaqoji dizayn bacarıqlarına sahib olmaq və kifayət qədər kompüter bacarıqları tələb olunur. Bu, ikinci tendensiya ilə əlaqələndirilir: informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və innovativ metodlar təhsil mühitinə fəal şəkildə tətbiq edilir.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərində İKT-nin tətbiqi

Məlumdur ki, hazırkı dövrdə ədəbiyyat dərslərində müəllimlər üçün ən vacib tələblərdən biri də şagirdlərə vətənpərvərlik hissləri aşılamaq və onları gücləndirməkdir. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Kəmalə İsayeva yazır:

“Bu baxımdan VI sinifdə Hikmət Ziyanın “Qarabağda” şeiri xüsusilə xarakterikdir. Haqqında danışdığımız mövzunu keçərkən motivasiya yaratmaq üçün kompüterin proyektoru vasitəsilə lövhəyə həm Azərbaycanın, həm də Qarabağın ayrıca xəritələrini gətirirəm.”[2]

Sonra isə o, *xəritədə şeirdə* adları çəkilən Şuşanı, Bərdəni, Ağdamı, Füzulini şagirdlərə göstərir, onlar haqqında biliklərini, onlardan hansının ermənilərin işğalı altında olduğunu soruşur. Şagirdlərdən Qarabağ haqqında ətraflı məlumat aldıqdan, ermənilərin bu əzəli Azərbaycan torpaqlarını işğal etmə tarixini soruşduqdan sonra Hikmət Ziyanın “Qarabağda” şeirini ayrı-ayrı qruplara hissə-hissə oxumalarını tapşırır. Motivasiyada müəllim Qarabağın təbiəti, gözəllikləri haqqında məlumat verir, onların şəkillərini İKT vasitəsi ilə göstərir ki, bu da şagirdlərə ciddi təsir

edir. *“Motivasiyada İKT-dən belə geniş istifadə etməyim həm şagirdlərdə mövzuya maraq, həm də artıq ilkin təsəvvür yaradır ki, bu da dərsin daha asanlıqla mənimsənilməsinə səbəb olur.”* [2]

K.İsayeva VII sinifdə Zahid Xəlilin Xocalı faciəsinə həsr olunmuş “Sonuncu güllə” əsərini keçən zaman əvvəlcə şagirdlərə erməni faşistlərinin xalqımızın başına gətirdikləri müsibətlər, faciələr haqqında nə bildiklərini soruşur. Xocalı faciəsi haqqında danışarkən isə əvvəlcə Xocalını, Azərbaycanın xəritəsində bu qəsəbənin tutduğu yeri, onun mühüm strateji mövqeyini, internetdən bilavasitə bu faciə ilə əlaqədar olan videoçarxı “ağıllı lövhə”də göstərir.

“Bu zaman şagirdlərə az qala bütün Avropada böyük müvəffəqiyyətlə nümayiş etdirilən “Xoca” filmindən də bir neçə fraqment göstərirəm. Elə buradaca lövhədə Xocalı uğrundakı döyüşlərdə igidlikləri ilə fərqlənən, həyatlarını qurban verməklə dinc əhalinin mümkün qədər az itki ilə mühasirədən çıxmasında böyük rol oynamış Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanı adına layiq görülmüş Əlif Hacıyevin və Tofiq Hüseynovun şəkillərini gətirirəm.

Sonra ayrı-ayrı qruplara mətdən müəyyən parçaları oxuyub tanış olmaları haqqında tapşırıq verirəm. Təbiidir ki, bütün bunlar dərslərdə motivasiyanın yaranmasına səbəb olur. Əlbəttə, burada da İKT-dən istifadə etməyim öz müsbət təsirini göstərir.” [2]

K.İsayeva yenə VI sinifdə “Zeynalabdin” mövzusunun tədrisi zamanı əvvəlcə şagirdlərdə idrak fəallığı, yeni mövzunu öyrənməyə həvəs yaratmaq üçün lövhəyə Hacı Zeynalabdin Tağıyevin, eləcə də onun tikdirmiş olduğu qız məktəbinin, müasir Bakıya yaraşlıq verən digər tikililərin görüntüsünü gətirir.

Şagirdlərdən ayrıca olaraq Hacı Zeynalabdin Tağıyevin, ayrı-ayrı tikililərin, Bakıya Şollar suyu çəkilməsi haqqındakı şəkillərə baxıb, onlar haqqında nə bildiklərini və nə düşündüklərini soruşur. Təbiidir ki, onun şagirdlərlə İKT vasitəsi ilə qurduğu bu dialoq həm də motivasiya rolunu oynayır. Beləliklə, dialoqlar nəticəsində onlarda həm dərsə həvəs, həm də keçiləcək mövzu haqqında ilkin təsəvvür yaranır. Bu isə şagirdlərə keçiləcək yeni mövzunu daha yaxşı başa düşməyə və mənimsəməyə imkan verir.

“VIII sinifdə “Kitabi - Dədə Qorqud”dan “Qazan bəyin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy” mövzusunun keçərkən motivasiyada İKT-dən geniş şəkildə istifadə edirəm ki, bu da mənə dərs haqqında şagirdlərdə ilkin təsəvvür yaratmaqda çox kömək olur. Belə ki, burada kompüter və proyektorun vasitəsi ilə lövhədə “Dədə Qorqud” filmindən müvafiq fraqment, eləcə də “ağıllı lövhə”də dastana çəkilmiş illüstrasiyanı göstərməklə şagirdlərdə keçiləcək mövzu haqqında ilkin təsəvvür yaradılır ki, bu da sonradan dərsin bütövlükdə daha yaxşı mənimsənilməsinə səbəb olur.

Sonda bir daha vurğulamaq olar ki, ədəbiyyat dərslərində də İKT-dən – kompüterdən, proyektordan, xüsusilə, “ağıllı lövhə”dən istifadə etmək digər dərslərdə olduğu kimi çox böyük səmərə verir. Ona görə İKT-dən, onun zəngin imkanlarından daha geniş şəkildə istifadə etmək tövsiyə edilir.” [2]

Əsasən, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərsi üçün materiallar, təqdimatlar, video çarxlar hazırlanır. Amma indi tələbələr bu işi görməkdən həzz alırlar. İnternetdən istifadəyə hazırlıq zamanı ədəbi əsərin icmalı, təhlili, müəyyən ədəbi yönümlü şair və ya yazıcının yaradıcılığı axtarılır, mövzu ilə bağlı şəkillər və ya fotosəkillərin şərtləri, yaradıcılığına qarşıdakı dərsdə baxılacaq şairlərin ən çox bəyənilən şeirləri seçilir, mövzu üzrə məruzə və esselər yaradılır.

Bu əsərlərin xarakterik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar öyrənilərkən zəruri olan mövzu üzrə material seçmək, müqayisəli və təzadlı təhlil etmək, materialları qruplaşdırmaq və təqdim etmək bacarıqlarının inkişafına kömək edir.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərində İKT-dən istifadənin effektivliyi ondadır ki, bu zaman yeni təhsil məqsədləri həyata keçirilir, müstəqil istehsal fəaliyyəti təşkil olunur, informasiya

savadlılığı və səriştəsi formalaşdırılır. Şagirdlərin idrak fəaliyyətinin effektivliyi artır, təhsil məlumatlarına çıxış imkanları genişləndirilir, tədris və tərbiyənin təşkilati forma və metodları təkmilləşdirilir, şagird və tələbələrin yaradıcılıq və intellektual potensialı inkişaf edir.

Hazırlanmış materiallardan istifadə edən müəllimlər dərslərə hazırlıq və şagirdlərin yoxlanılması zamanı zəhmət tələb edən gündəlik işlərdən azad edirlər.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi üçün gərəkli olan minimum bilik və bacarıqlara aşağıdakı məsələləri daxil etmək olar:

1. *Ədəbiyyat dərslərinin məzmununu, ona tənqidi yanaşmağı, onunla lazımi səviyyədə işləməyi, bu bacarıqlara sahib olduğunu nümayiş etdirməyi;*

2. *Bir ədəbiyyat müəllimi kimi vacib, zəruri, müasir tələblərə cavab verən elmi-nəzəri, pedaqoji-psixoloji və metodik biliklərə ehtiyacların nədən ibarət olduğunu, onları ödəmək imkanlarını müəyyən etməyi;*

3. *Ədəbiyyat dərslərində internet resurslarından istifadə işinin məzmununu, bu resursların imkanlarının nədən ibarət olduğunu, onlardan pedaqoji-metodik baxımdan istifadənin yollarını müəyyənləşdirməyi və s.*" [4, s.83]

Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisində müasir İKT-dən (multimedia proqramları, internet) istifadə şagirdlər və tələbələr tərəfindən motivasiyanın artırılmasına və yeni tədris materialının mənimsənilməsinə mühüm təsir göstərir.

Tədqiqatımız onu deməyə əsas verir ki, müasir texnologiyalardan istifadə təkcə dərslərdə deyil, həm də Azərbaycan dili və ədəbiyyatın öyrənilməsində tələbələrin müstəqil işində də mümkündür ki, bu da öyrənməyə marağın artmasına, şagirdin və tələbənin müstəqilliyinin və yaradıcılığının inkişafına səbəb olur.

Təcrübənin müəyyənləşdirilməsi mərhələsi təsdiq etdi ki, universitetin tədris prosesinin təşkilinin mövcud ənənəvi sistemi və Azərbaycan dili və ədəbiyyatın öyrənilməsi prosesinin özü tələbələr tərəfindən tədris materialının kifayət qədər mənimsənilməsinə təmin etmir və yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması üçün müasir tələblərə cavab vermir.

Hazırda Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədris prosesində müasir texnologiyalar möhkəm şəkildə tətbiq edilməlidir. İKT saytlarda mövcud olan məlumatlara daxil olan zaman məqsədyönlü şəkildə məlumat mübadiləsi aparmaq, onları müxtəlif region və ölkələrə elektron poçt vasitəsilə göndərmək imkanı verir.

Kompüter şəbəkələrində işləmək bacarığı Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimləri və tələbələri üçün fərdin yaradıcı inkişafı, təcrübə toplanması, biliklərin müstəqil mənimsənilməsi üçün yeni perspektivlər açır, çox vaxt daha dolğun, bəzən isə çap dərslərində və istinad materiallarında təqdim olunanlardan fərqlidir. Bundan əlavə, məlumatların və onların təqdimat formalarının müxtəlifliyi rus dili müəlliminə tədris prosesində ondan istifadənin ən təsirli yollarını axtarmaq imkanı verir.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatın tədrisində müəllim İKT-dən istifadə etməklə *dərsə yaradıcı yanaşmalı, məzmun standartlarına əsasən dərslərin məqsədini müəyyənləşdirməli, şagirdlərin biliyi tədqiqat yolu ilə əldə etmələri üçün interaktiv təlim prosesi qurmalıdırlar. Hazır multimediyə vasitələrindən, elektron vəsaitlərdən, zəngin illüstrasiya, cədvəllər, müəllimlərin mikrofonla hazırladıqları imla mətnlərə-audio imlalara əsaslanan müxtəlif qrammatik tapşırıqlar, animasiya, video fraqmentlərdən istifadə etmək olar. İnternet şəbəkələrindən istifadə edərək humanitar fənlərin tədrisini genişləndirmək və rəngarəng etmək olar. İnternetdən məqsədyönlü istifadə ilə şagirdlər üçün maraqlı məlumatlar, şəkillər, sxemlər, fotoşəkillər, audio-video fraqmentlər təqdim etmək olar.*" [3, s.57]

Məlumat təqdim etmə formalarının mümkün müxtəlifliyi öyrənilməsi, Azərbaycan dili və ədəbiyyatın təlimi və mənimsənilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün əlverişli şərait yaradır. İnternet Azərbaycan dili və ədəbiyyatı öyrənən tələbələr üçün orijinal mətnlərdən istifadə etmək, ana dilini dinləmək və onlarla ünsiyyət qurmaq üçün unikal imkan, yəni təbii dil mühiti yaradır.

Beləliklə, İKT və İnternet təlim prosesinin təkmilləşdirilməsi üçün əlavə imkanlar yaradır. Eksperimental tədqiqatlar Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimlərinin və tələbələrinin kifayət qədər məlumat və ünsiyyət bacarıqlarının olduğunu aşkar etdi.

Sürətlə inkişaf edən XXI əsrdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi müasir texnologiyaları bilməli, orta və ali məktəblərdə dərslərdə onlardan istifadə etməlidir. Belə texnologiyaların köməyi ilə bilik və bacarıqların mənimsənilməsinə, şagirdlərin dünyagörüşünün formalaşmasına və qabiliyyətlərinin inkişafına nail olunur. İndi hamı başa düşür ki, müasir informasiya və telekommunikasiya texnologiyaları çox böyük təhsil imkanlarına və heç də az təsiredici xidmətlərə malik deyil.

Nəticə

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək tamamilə qanunauyğundur ki, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərinin tədrisi üçün müasir İKT-dən istifadə əsasında orta və ali təhsil müəssisələrində tədris prosesinin kompüterləşdirilməsi zərurəti ilə onların bu gün istifadə olunan ənənəvi tədris modelləri çərçivəsində həyata keçirilməsi imkanları arasında obyektiv şəkildə formalaşmış ziddiyyət mövcuddur.

Təhsil fəaliyyətinə informasiya texnologiyalarının tətbiqi müəllimlərin sadəcə olaraq əhəmiyyətsiz hazırlığını tələb etmir, həm də həlli yaxın gələcəyin intellektual potensialına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən mürəkkəb elmi, pedaqoji, sosial və təşkilati problemdir. Müasir İKT vasitələrindən istifadə müəllim heyətinə və tələbələrə müxtəlif səviyyələrdə əyani, qiyabi və distant layihələrdə iştirak etməyə imkan verir.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatının öyrənilməsi nümunəsindən istifadə edərək eksperimental təlimin nəticələri belə qənaətə gəlməyə imkan verdi ki, orta və ali təhsil müəssisələrində İKT-nin tətbiqi və istifadəsi təkcə prioritet deyil, həm də səmərəlidir və Azərbaycanın orta və ali məktəblərində tədris prosesinin təşkili üçün əsas kimi tövsiyə oluna bilər.

Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi sahəsində mövcud İKT proqram təminatının təhlili nəticəsində müəyyən edilib ki, seçilmiş didaktik kompüter proqramları hazırlanmış təlim modellərinə adekvatdır ki, bu da təcrübənin nəticələri ilə təsdiqlənir.

İKT-dən istifadə etməklə Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisinin didaktik modellərinin təklif olunan variantları eksperimental olaraq sınaqdan keçirilmiş, orta və ali təhsil müəssisələrinin təcrübəsində tətbiq edilmişdir ki, bu da tələbələrin təlim keyfiyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir etmişdir. Həmçinin göstərilir ki, Azərbaycan dili və ədəbiyyatının multimedia öyrənilməsi təhsil məkanında getdikcə populyarlaşır.

Qeyd edək ki, kompüterdən istifadə zamanı şagird fəal iştirakçı kimi tədris prosesinə cəlb edilir. Tələbənin daha passiv olduğu orta və ali məktəblərdəki ənənəvi tədris formaları və metodları ilə müqayisə edərkən bunu vurğulamaq xüsusilə vacibdir. Təcrübə göstərir ki, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı dərslərində müasir İKT vasitələrindən istifadə tədris prosesinin fəal təşkili növlərindən biridir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Abdullayeva N. Ə. Təhsil sistemində keyfiyyətin artırılmasında İKT-nin tətbiqinin genişləndirilməsi yolları. Magistr dissertasiyası. Bakı, 2016, -83 s.
2. İsayeva K. Ədəbiyyat dərslərində İKT-dən istifadə təcrübəsi /Bakı şəhəri üzrə Təhsil idarəsi [https://baku.edu.gov.az/az/page/9/2022 2/2 /06.02.2017](https://baku.edu.gov.az/az/page/9/2022%202/2/06.02.2017).
3. Qəbulova T. Azərbaycan dili və ədəbiyyat dərslərində İKT-dən istifadə metodlarına dair// Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu. Elmi əsərlər, 2020, № 4,-s. 55-58.
4. Yusifov F. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Dərslük. Bakı: SKYE, 2017, -304 s.
5. Мининзон Е.Е. Использование ИКТ на уроках литературы//Проблемы и перспективы развития образования в России. file:///C:/Users// Down-loads/ ispolzovanie-ikt-na-urokah-literatury %20(1). pdf.
6. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Е. С. Полат, М. Ю. Бухаркина, М. В. Моисеева, А. Е. Петров; Под ред. Е. С. Полат. — Москва: Издательский центр «Академия», 2002. — 272 с.
7. Тихонова С.В. Использование ИКТ на уроках литературы. (На примере изучения произведений второй половины XX – начала XXI века) // Образовательный процесс: методы и технологии. Нижегородское образование. 2019, №2, с.118-123.

Saida Akhmedova

The use of ICT in literature lessons

Summary

The article discusses the feasibility of using information and communication technologies (ICT) in literature lessons. The renewal of the content and form of the lesson is achieved through the synthesis of traditional methods of students' comprehension of complex constructed meanings in a literary work and ICT.

The combination of algorithmic learning and students' creative potential helps teachers to implement their pedagogical concept of studying literary texts in the format of digital technologies. The effective use of modern training technologies, empowerment of skills and capacities to meet the needs of younger professionals, the formation of appropriate competences for teachers' professional activities should be in the focus of attention and play a decent role in transforming student identity into teacher personality.

Keywords: *Internet environment, ICT, literature lessons, technological approach to the educational process, training technology, facilitator, educational program*

*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent **Razim Məmmədov**
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.*